

УДК 35:321.7

М. Задорожна

ГУМАНІТАРНА ПАРАДИГМА ЯК МОДЕЛЬ ДОСЛІДЖЕННЯ ШЛЯХІВ ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

Розглянуто механізми збільшення ефективності державного управління. Досліджено вдосконалення моделі суспільно-владних відносин через використання гуманітарної парадигми. Продемонстровано важливість вибору парадигми для моделювання і впровадження в практику нових способів впровадження демократичних цінностей. Описано дію цього механізму для індикації настроїв суспільства і накопичення соціального капіталу, а також виявлення шляхів подальшого розвитку державного управління в Україні.

Ключові слова: механізм державного управління, демократизм, відкритість, ефективність державного управління суспільно-владні відносини, парадигма, парадигмальний аналіз, гуманітарна парадигма.

Суспільно-владні відносини набувають особливої ваги і значення із врахуванням необхідності захисту демократичних цінностей як єдиного гуманного і ефективного способу досягти стабільності та розвитку всієї системи державного управління.

Проблема є актуальною, оскільки в українській політичній свідомості відзначаються слабо розвинуті гуманістичні аспекти, адже довгий період тоталітарного минулого в суспільстві витравлювали уявлення про самоцінність людини як особистості, носія величезного духовного потенціалу. Тому з появою незалежної демократичної України важливо особливу увагу звернути на відновлення принципу гуманізму в нашому державному управлінні і суспільній свідомості.

Взаємовплив суспільства і держави, соціально-економічний розвиток як умова технічного поступу історично здійснювались у формі зв'язків, впливу влади через освіту, релігію, пропаганду, рекламу, масову культуру, які не завжди мають однозначно позитивне спрямування. Це швидше згубно, аніж гуманізуюче впливало на суспільну свідомість.

Культура впливу на маси на сьогодні відіграє вирішальну роль не лише в розвитку виробництва, а й значною мірою в соціальній регуляції, в забезпеченні рівноваги суспільної системи, в знятті протиріч між владою і суспільством, бізнесом і суспільством, людиною і суспільством. Однак рівень культури впливу на маси, на людину цілком залежить від взаємодії різних видів культури – матеріальної, духовної, політичної, культури людського побуту (взаємодія і розвиток цінностей). Адже маса об'єднана цінностями, прагненнями до певного психологічного стану і потребами. Така маса – основа стійкості та прогресу суспільства, вона об'єднана навколо цінностей і навколо лідера. Інструментом формування маси є вся система владних відносин, виробництва і споживання, звички, стосунки, емоційні та інтелектуальні реакції, що “прив'язують” споживачів до виробників і до політичної системи загалом.

Тому на сьогодні можна вважати важливим завданням визначення концептуальних підвалин державної політики, її стратегічних орієнтирів, а також можливості застосування різних методологічних підходів.

З цього виникає актуальність завдання дослідження основних суспільно-владних відносин сучасної України в категоріях парадигми як постмодерної методологічної моделі пізнання й діяльності.

Дослідник системного підходу до процесів у природі та суспільстві Ю. Білодід характеризує систему як сукупність якісно визначених елементів, між якими існує закономірний зв'язок чи взаємодія. Він переконаний, що будь-яка самоорганізуюча система для реалізації певної мети вмикає реактивність (стабілізацію) та адаптацію (динаміку), а також канал зворотнього зв'язку, зокрема й демпферний канал від'ємного зворотнього зв'язку. У суспільстві ці функції виконують, відповідно, бюрократія, інтелігенція, громадська думка [1].

Для підтримання стабільності живого організму (гомеостазу) природа винайшла зворотній зв'язок, як вважає М. Мойсеев [2]. Він, як вже наголошувалось, сформувався і у суспільстві. Тут, як і в будь-якому живому організмі, значними є дія і вплив випадкових факторів, які не можливо передбачити. Живий організм здатен змінювати свої стани, поведінку відповідно до зовнішніх обставин, що складаються і не підвладні його волі, тим впливам, що справляє на нього зовнішнє середовище. У цьому і полягає принцип зворотнього зв'язку, відкритий в суспільному житті порівняно нещодавно.

Оптимальний режим функціонування самоорганізуючої системи суспільства – це рівновага її елементів (стверджує Ю. Білодід) [3]. Та на практиці в системі час від часу настають кризи, і тоді канал зворотнього зв'язку набуває особливого значення. Його дія забезпечує гласність, демократизм, всебічне обговорення і глибокий розгляд проблем, вироблення оптимальних рішень. Інформацію з каналу зворотнього зв'язку дозволяють відслідковувати вільна преса, чесні журналісти різних засобів масової інформації. Без цього втрачаються суспільні зв'язки, громадяни переносять свою активність і зацікавленість виключно в приватну сферу, зникає можливість контролю влади, затягується прийняття рішень, які втрачають актуальність), надходить необ'єктивна і неправдива інформація про стан системи. Без зворотнього зв'язку, врахування вільно сформованої громадської думки будь-яка система, котра наближається до бездоганної операційності, опиняється перед лицем своєї смерті, як зазначав Ж. Бодріар [4].

Термін “парадигма” має давню традицію, сягає корінням античності і означає, насамперед, приклад або зразок для наслідування. На сьогодні парадигмою називають загальну для певної наукової спільноти методологічну модель пізнання або, за словами Т. Куна, “визнані всіма науковими досягнення, які впродовж певного часу дають науковому товариству модель постановки проблем та їх вирішення” [5]. У цьому контексті розвиток науки як усе більш глибоке пізнання істини здійснюється за допомогою загальноприйнятої парадигми, тобто практикованих форм, методів і способів дослідження дійсності. Таким чином парадигма поєднує у собі теорію і методологію, є теорією спрямованою на подальший приріст знання та його практичне застосування.

Мета статті є визначення способів, стимулів, важелів, методів державного впливу на процес гуманізації суспільної свідомості, що сприятиме ефективній взаємодії суспільства і влади, гармонізації стосунків між громадянами, між громадянами і громадськими чи офіційними установами, громадянами і владою. Необхідною для цієї мети може виявитися і можливість розкрити зміст сучасних українських суспільно-владних відносин через призму вимог парадигмального аналізу.

Важливо зауважити, що сучасна політична наука поширює усвідомлення, що владі необхідно забезпечити умови розвитку таких якостей, як повага до кожного громадянина (кожної людини), увага до його потреб, справедливість, що є одним з основних ідеалів та здобутків демократії. Людина переконується, що є корисною для держави. Окультурення і цивілізація характеризують в ідеалі співвідношення “держава – індивід”. Та чи завжди і скрізь було (і є) так? Адже, як писав К. Джон, “ті, хто користується монополією на використання насильства, можуть обернути цю небезпечну владу проти своїх підлеглих” [6].

Насильство є формою відмови особі у свободі дій. Це несумісне з солідарністю і рівністю громадян. У таких випадках руйнуються історичні зв'язки поколінь між живими, мертвими, ненародженими. Нищиться людська індивідуальність.

З огляду на значну складність проблеми, політична мета зміцнення громадянських суспільств шляхом скорочення чи усунення насильства може бути досягнута лише настільки, наскільки культивуватиметься множинність стратегій – від договорів на макрорівні про скорочення озброєнь, трибуналів з військових злочинів та регіональної інтеграції суверенних держав, до таких заходів на макрорівні, як закони проти хуліганства та побутового насильства. Але в будь-якому разі всі ці методи залишаються недостатньо розвиненими чи й неефективними, або поволі зводитимуться до авторитарної стратегії “встановлення порядку”, якщо культура “цивілізованості” не буде розвиватись на рівні громадянського суспільства.

Саме в боротьбі з негуманністю і варварством неоціненну роль відіграє публічне обговорення і вирішення суперечливих проблем, завдяки чому використання насильства при здійсненні влади зустрічає опір у формі спроб громадськості контролювати владу ненасильницькими методами.

Передусім оприлюднення фактів насильства зменшує ймовірність їх повторення. Усвідомлення масштабів проблеми дістає відповідь у формі поширення етичних суджень щодо виправданості чи невиправданості певних форм насильства.

Гуманістична ідеологія сучасності базується на діяльності великої кількості громадських організацій і рухів (правозахисних, гуманітарних, антивоєнних, екологічних тощо). Вона відчутно впливає на ідеологію та діяльність політичних партій, інститутів держави (її політика є суспільним явищем). Цей гуманістично-демократичний проект і є змістом нового мислення. Однак спроба сконструювати якийсь “чистий” гуманізм не призведе до бажаного результату, оскільки такий гуманізм не може слугувати основою реальної практики. Багато труднощів, які нині відчуває наша держава, викликані прагненням швидко досягти мети, оминаючи необхідні етапи.

Економічний і політичний хаос – це плата за спробу реалізувати певний ідеал, що не відповідає реальним обставинам.

Гуманістичний рух становить альтернативу кращого світу, в якому інтерес проявляється до кожної окремої людини. Світ змінюється з великою швидкістю і прискорення розвитку суспільства породжує знеособленість, байдужість між людьми, а в політиків не залишається часу, щоб думати і говорити про людину. На сьогодні все більше поважають і цінують скромну, і проникливу працю, що спрямована на допомогу людям, а не звеличення політиком самого себе. У цьому основна надія гуманістичного руху.

Феномен, особи і способи здійснення влади знайшли широкий розгляд у працях багатьох дослідників, адже це тема, що актуальна ще від часів появи

держави. І з розвитком цієї теми значною мірою пов'язаний розвиток суспільства, втілення загальнолюдських цінностей та ідеалів.

Ідея влади загалом припускає значний зв'язок між стратегією і результатом, пише Мак-Інтош [7]. Коли кажуть, що хтось має владу над чимось, підтекстом є те, що стратегія в певному сенсі продукує бажаний результат (у межах контролю індивіда, що має владу над певними факторами, які визначають результат).

Як форма соціальної взаємодії влада є доцільним впливом на дії інших через використання чи потенційне використання санкцій. У взаємодії одна особа завжди здійснює більше влади, ніж інша.

Соціальна організація потребує послуху командам лідерів групи і груповим правилам. Частково люди слухаються, бо вважають накази і правила, що їх стосуються, легітимними або достатньо підтриманими санкціонуванням чи загрозою санкціонування.

Законодавство України гарантує право громадян на свободу об'єднання і проголошує сприяння розвитку політичної та громадської активності, творчої ініціативи, однак Закон України "Про об'єднання громадян" від 16 червня 1992 р. [8] передбачає лише контролюючі та обмежуючі санкції за порушення законодавства і обмежену матеріальну допомогу, не прописуючи інших вкрай необхідних видів співпраці з такими організаціями. Підтримка держави у формі інформації та організаційного сприяння не достатньо виписана в Законі України "Про молодіжні та дитячі громадські організації" [9]. Не відкрито достатньо широких можливостей для законодавчої ініціативи громадських об'єднань, що сприяло б гуманізації суспільної свідомості.

13 квітня 2012 р. Президент підписав новий Закон України "Про громадські об'єднання" від 22.03.2012 р [10]. Поряд із рядом позитивних положень цього Закону, зокрема тих, які спрощують реєстрацію таких об'єднань, Закон містить ряд статей, які потребують доопрацювання. Зокрема, ст. 22 [11] мала б вказати засади взаємодії громадських організацій з органами державної влади, однак конкретних засад визначено не було, що свідчить про неможливість ефективної взаємодії в майбутньому. Проблеми можуть виникнути і з фінансовою підтримкою таких організацій, оскільки не визначено порядку та умов залучення такої допомоги, що може призвести до зловживань. За новим законом не існуватиме в Україні міжнародних громадських організацій, що обмежить діяльність громадських об'єднань і не дозволить поширювати функціонування на територію інших держав. Щодо деяких громадських організацій не вказано, чи підпадають вони під дію вказаного закону, або лише під дію спеціальних законів.

Можна констатувати, що попри певні зауваження, помітно вдосконалення нормативно-правового регулювання створення та діяльності громадських організацій в Україні, що є позитивним кроком на шляху до розвитку громадянського суспільства в нашій державі.

У сучасній Україні морально-культурні та освітні проблеми суспільства покладені на Урядовий комітет з гуманітарної політики та Управління гуманітарної політики, що є структурним підрозділом Секретаріату Кабінету Міністрів України і працює за дорученням Прем'єр-міністра України, Першого віце-прем'єра України, Віце-прем'єр Міністрів України, Міністра Кабінету Міністрів України.

Основними завданнями, що визначені "Положенням про Управління гуманітарної політики", є здійснення експертизи та аналізу справ, пов'язаних з основними напрямками роботи у віднесених до його компетенції сферах: освіти,

науки, мовної політики, національних меншин, культури, мистецтв, релігії, виставкової діяльності, туризму, реклами, охорони здоров'я, сім'ї, дитинства, молоді.

Означені сфери вказують на важливість цілісного охоплення широкого спектру галузей, що сприяють повноцінному і всебічному розвитку особистості й громадянина, однак не приділяють достатньої уваги необхідності виховувати високий рівень громадянської, політичної та правосвідомості людей, що дало б змогу їх повноцінного залучення в діяльність політичної та управлінської систем, що сприятиме гуманізації людського існування і свідомості.

Основною прийняття етичних рішень у державному управлінні мають стати визначальні принципи гуманітарної політики. Першим із них є законність. Одним з основних завдань державотворення є побудова правової держави, що означає державу, в якій юридичними засобами реально забезпечено максимальне здійснення, охорону і захист основних прав людини. З цього випливає і другий принцип – проведення діяльності відповідно до основних прав людини або іншими словами, визнання пріоритету загальнолюдських цінностей, що проголошено в Конституції, але не гарантовано законодавством достатньою мірою.

У Декларації про державний суверенітет України, Акті про незалежність української держави, в Конституції Україна проголосила про побудову демократичної, правової, соціальної, соборної держави. Також Україною підписані основні міжнародні документи, що стосуються охорони прав людини. Отже, будь-яка державна діяльність повинна слугувати як інтересам Української держави, так і світової спільноти для створення повноцінного соціокультурного середовища. Це не можливо поза принципом відкритості державної діяльності і формуванням довіри до влади і держави, поза створенням зусиллями всіх державних органів максимально сприятливих умов для розвитку гуманітарної сфери суспільства і гуманізації суспільної свідомості.

Ефективність управлінських рішень суттєво залежить від того, наскільки правильно вибрана альтернатива дій об'єкта, що керує і враховує закони (закономірності) його керування. Це закон розмаїття (І. Ешбі), що гармонізує вплив і необхідні зміни; закон руху (змін), що враховує прогрес системи; закон зворотнього зв'язку (причинно-наслідкові взаємозв'язки). Це закономірності: цілісності системи (якості цілого відмінні від якості його елементів – емерджентність); ієрархічності (що визначає вибір цілей); комунікативності (зв'язок із навколишнім середовищем, інноваційність); історичності; еквівалентності (кінцевий стан не залежить від вихідних умов, а лише від параметрів системи), цілепокладання.

Ефективність політичної системи залежить від типу управлінських проблем та організаційних умов, у яких приймаються рішення і виконуються управлінські дії, а також від особистих характеристик управлінця і стану управління.

Важливим для побудови суспільно владних відносин і ефективності політичної системи є вибір парадигми, яку П. Петровський визначає як систему знань і цінностей, що визначає пріоритети у виборі цілей та засобів їхніх досягнень, систему цілісного осмислення пізнавальної та практичної діяльності [12].

Важливо наголосити, що, за усталеним на сьогодні розумінням, парадигмальна модель стосується не тільки методології дослідження, але й методології практичного втілення здобутих знань, зокрема методології змін суспільно-владних відносин.

Внаслідок ситуації, що склалася в Україні, коли суспільна свідомість є гуманізованішою за владну, яка нагнітає конфлікти і захищає лише власні інтереси, пропонується створити документ, що регламентував би діяльність органів влади і місцевого самоврядування в сфері втілення гуманістичних ідеалів.

Не так техніка, як інтелект і духовність рухають культуру (та й цивілізацію) вперед, примножують гармонію, красу і добро. Тому суспільна свідомість має бути пріоритетом і основою владної управлінської діяльності. Моральний кодекс кожного політика, службовця, чиновника має бути непорушною гарантією проти зловживань, перевищення повноважень, корупції та інших негативних явищ, які ще не облишили повністю жодну державу і політичну систему.

Потрібно зазначити, що ідеї гуманізму знаходять своєрідне, багате й повнокровне вираження в українській культурі протягом усього періоду її розвитку.

Особливістю гуманістичного світогляду в Україні є те, що він сформований в екстремальних позадержавних соціально-історичних умовах. Ще однією важливою ознакою поглядів на людину є те, що вона духовно і душевно тісно пов'язана з рідною природою, тонко відчуває і розуміє її, черпає щастя, спокій (медитативність) і натхнення.

Гуманності українців сприяла й та обставина, що після буремних кровопролитних часів Київської Русі вони ніколи не здійснювали військової агресії, яка б не була викликана виключно метою захисту своїх людей, земель, багатств і свободи. Яскравим зразком гуманізму була діяльність братств, учасники яких збирали кошти на добротинність, засновували навчальні заклади, що здобули популярність у світі, сприяли збереженню української культури і традицій.

Гуманізація суспільної свідомості неможлива без врахування того, що особливим видом і особливою частиною її є національна свідомість – носій традицій, цінностей, культури народу і величезного, незрівняного гуманістичного потенціалу, основа довіри та взаємодії між людьми.

Тому потрібно зазначити, що така управлінська проблема як гуманізація суспільної свідомості при її вирішенні та створенні сприятливих організаційних умов сприятиме підвищенню гуманності управлінця і всієї системи державного управління.

Для ефективного здійснення гуманізації суспільної свідомості державні службовці повинні дотримуватись таких принципів: прозорість і відкритість діяльності державних інституцій, відповідальність, служіння народу України, верховенство права і демократизм, гуманізм і соціальна справедливість.

Правові важелі впливу на суспільну свідомість забезпечує законотворча діяльність Верховної Ради України. Однак законодавство у цій сфері не забезпечене необхідними механізмами його впровадження. Не розроблено механізмів фінансування, підтримки керівництва громадських і культурних організацій (у бюджеті фінансування культури планується за залишковим принципом). Саме закони у цій сфері повинні були забезпечити умови для естетичного й морального виховання людини, задоволення її соціально-культурних потреб, навчання. Спільність законодавчого комплексу в сфері соціально-культурного будівництва проявляється в єдності мети, принципів, методів правового регулювання, у єдиній їх службовій ролі в суспільстві.

Цілком зрозуміло, що ефективне забезпечення гуманізації суспільної свідомості громадян може бути належним лише за умов, коли структура, форми діяльності, сам стиль роботи, ставлення до людини в апараті державного управління

будуть оптимальними у плані відчуття та швидкого реагування на будь-які негативні моменти, які стримують у тому чи іншому випадку практичне здійснення прав і свобод, втілення гуманістичних цінностей (практичне), а також законних інтересів членів суспільства.

Те ж саме можна сказати про співвідношення прав, свобод і законних інтересів громадян з компетенцією органів державного управління. У чинному законодавстві багато випадків, коли існує неузгодженість між відповідними правами й інтересами громадян та відповідними обов'язками тих чи інших управлінських структур, що дає останнім можливість, м'яко кажучи, не проявляти належної активності у реалізації прав громадян, захист їх від порушень. Така ситуація сприяє зростанню недовіри до влади, а згодом і повного неприйняття будь-яких її заходів. Це зводить нанівець будь-які шанси державних управлінських структур впливати на суспільну свідомість.

Висновки

Сучасна політологічна наука не запропонувала державного устрою з більшим гуманістичним потенціалом, аніж демократія. Для України як держави, що визнає демократичні засади, найефективнішим буде сприйняти демократизації саме через гуманістичні цінності поваги до людини і всебічно сприяти розкриттю гуманістичного потенціалу суспільства, влади і законодавства.

Необхідно зазначити, що парадигма як постмодерна модель пізнання дозволяє визначити об'єкт дослідження позиції типових форм реалізації практичних інтересів та пріоритетних цінностей, класифікувати дії суб'єктів суспільно-владних відносин як свідоме об'єднання на основі спільного розуміння вихідної соціальної реальності, спільного бачення концептуальних засад здійснюваних трансформацій та шляхів і засобів їхнього досягнення. Тому використання такої моделі може сприяти не лише теоретичному дослідженню, але й практичному втіленню факторів об'єднання суспільства, побудови стійких і гуманних суспільно-владних стосунків.

Не потрібно сприймати українську сучасність як протистояння тоталітарної й демократичної парадигм, оскільки такий підхід не вичерпує драматизму ситуації, а веде до утвердження більш глибокої та прогресивної гуманітарної парадигми, із властивими їй пріоритетною цінністю людини, встановленням довіри між владою і громадськістю, ствердженням принципу служіння влади громадськості.

Перспективою подальших досліджень проблеми застосування парадигми до дослідження суспільно-владних відносин може стати: аналіз нових інтеграційних чинників суспільства для втілення владою гуманітарних цінностей і сучасних моделей управління, а також для ствердження демократичної моделі державного управління.

Література

1. Білодід Ю. Гуманістична філософська традиція. Український акцент / Юрій Білодід // Віче [Текст]. — 1995. — верес. — С. 92.
2. Мойсеев Н. Н. Пути к созиданию [Текст] / Мойсеев Н. Н. — М. : Республика, 1992. — С. 41.
3. Білодід Ю. Гуманістична філософська традиція. Український акцент... — С. 52.
4. Бодріяр Ж. Символічний обмін і смерть [Текст] / Жан Бодріяр. — Львів : Кальварія, 2004. — С. 17.

5. Кун Т. Структура научных революций [Текст] / Томас Кун ; пер. с англ. И. З. Налетова. — М. : Прогресс, 1975. — 278 с.
6. Кін Джон. Громадянське суспільство. Старі образи, нове бачення [Текст] / Джон Кін ; пер. з англ. Олександр Грищенко ; літ. ред. О. Грищенко. — К. : К.І.С., 2000. — 192 с.
7. Bruce Stewe. Socjologia [Tekst] / Przeloił Mazun Stopa. — Warszawa : Prószyński S-ka, 2000. — 135 s.
8. Про об'єднання громадян : Закон України № 2460-XXII від 16.06.1992 р. // Відомості Верховної Ради України [Текст]. — 1992. — № 34. — Ст. 504.
9. Про молодіжні та дитячі громадські організації : Закон України № 281-XIV від 01.12.1998 р. // Відомості Верховної Ради України [Текст]. — 1999. — № 1. — Ст. 2.
10. Коли буде новий Закон “Про громадські організації” [Електронний ресурс] / М. В. Лациба. — Режим доступу : <http://www.ucipr.kiev.ua/modules.php?>
11. Про громадські об'єднання [Електронний ресурс] : Закон України. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4572-17>.
12. Парадигма як модель дослідження суспільно-владних відносин [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.kbuapa.kharkow.ua/e-book/db/2008-2/doc/4/05pdf>.

M.Zadorozhna

HUMANITARIAN PARADIGM AS A MODEL OF STUDY OF DEMOCRATIZATION WAYS OF PUBLIC ADMINISTRATION

The mechanisms of increasing the efficiency of public administration are considered. The improvement of model of society and authorities relations through the use of humanitarian paradigm is studied. The importance of choosing paradigm for modelling and practical introduction of new ways to implement democratic values is demonstrated. The effect of this mechanism to indicate the mood of society and the accumulation of social capital is described, as well as identifying ways to further development of public administration in Ukraine.

Key words: mechanism of public administration, democracy, openness, efficiency of public administration, society and authorities relations, paradigm, paradigmatic analysis, humanitarian paradigm.